

A magyar városok településmorfológiája

Savaria University Press,
Szombathely, 2005
Szerző: Csapó Tamás

A közelmúltban megjelent kötet érdemben gyarapítja a hazai társadalom-földrajzi témákkal foglalkozó munkák körét. Csapó Tamás, a szombathelyi Berzsényi Dániel Főiskola Társadalom-földrajzi Tanszékének vezetője több mint két évtizedes kutatómunkájának eredményeit, valamint a közelmúltban, OTKA-kutatás keretében végzett kutatómunkájának széles körű ismereteit és gazdag helyszíni tapasztalatait hasznosította könyvében. Munkájának előszavában írja: „A település- és városmorfológia a településföldrajz egyik évtizedek óta kissé háttérbe szorult területe. Ez a könyv többek között azzal a céllal íródott, hogy a településmorfológiát, amely a települések beépítésével, funkcionális tagozódásának feltárásával foglalkozik, ismét előtérbe állítsa, legalábbis a szakmai közvélemény előtt.” A könyv a településföldrajz hazai atyja, Mendöl Tibor születése 100. évfordulójának évében jelent meg, ezzel is tisztelve a nemzetközi hírű professzor emléke és munkája előtt.

A könyv első része a magyar városok beépítésével foglalkozik. Először a beépítés elméleti kérdéseként a horizontális zártság és a vertikális tagozódás fogalmát tisztázza a településföldrajz szempontjából. „A beépítés sűrűségét a horizontális zártság fogalmával szoktuk kifejezni” – írja a szerző. A településföldrajz alapvetően zárt és hézagos beépítést különböztet meg. A beépítés magasságát a vertikális tagozódás fogalma fejezi ki. Ezt sok tényező befolyásolja, mint: a rendelkezésre álló beépíthető terület nagysága, a városok szerepköre, a rendelkezésre álló építőanyag. „A városias arculatnak fontos fokmérője a városok vertikális tagozódása” – állapítja meg. Értékeli a beépítési típusok változását hazánkban a 20. század második felében, a rendszerváltás óta eltelt években. Részletesen tárgyalja a beépítési típusait napjainkban, a kutatásai keretében megfigyelt 82 városban (a főváros kivételével). A szerző a beépítés következő típusait különbözteti meg: zárt sorú többszintes beépítés; zárt sorú földszintes beépítés; hézagos földszintes beépítés; tömbös beépítés; villák, villaszerű beépítés; sorházas beépítés; családi házas beépítés; fésűs,

falusias beépítés. Külön fejezetet szentel a magyar városok beépítés szerinti típusainak bemutatására. Nyugati típusú városoknak tekinti – többek között – Kőszeg, Sopron, Szombathely, Pécs. A jelentős városi múlttal rendelkező kis- és középvárosok sorában említi Baját, Gyulát, Pápát és másokat. A nagyvárossá vált egykori kereskedő- és/vagy mezővárosok sorában Debrecen, Kecskemét, Miskolc stb. vizsgálja. A jelentős mezővárosi múltú kis- és középvárosok csoportja a legnagyobb (35) a szerző által vizsgált 82 város közül (Cegléd, Hódmezővásárhely, Makó stb.). Külön csoport foglalkozik a tervezett, egykori szocialista iparvárosokkal (Dunaújváros, Kazincbarcika, Várpalota stb.). Az agglomerációban lévő alvóvárosok a budapesti agglomerációban találhatóak, mint például Budaörs, Dunakeszi, Érd stb.

A könyv terjedelmileg legnagyobb, második része a magyar városok funkcionális szerkezetét mutatja be. Tárgyalja a témához kapcsolódó elméleti kérdéseket, a világ nagyvárosainak funkcionális tagozódását, a hazai városszerkezeti kutatások főbb eredményeit, városaink történelmi kifejlődését, a városszerkezet változását. Részletesen elemzi a különböző szerepkörű és nagyságú városok funkcionális szerkezetét, az alábbi csoportosításban: centrum, belső lakóöv, ipari területek, külső lakóöv, városi zöldterületek, egyéb funkciójú területek. A centrumok között külön mutatja be a központi üzleti negyedet és a perifériás bevásárlóközpontokat – szubcentrumokat. Az ipari területeket hármass csoportosításban tárgyalja: régi létesítések, klasszikus ipari parkok és új típusú ipari parkok. A második rész utolsó fejezetében a szerző a különböző szerepkörű és nagyságú városok funkcionális szerkezetét elemzi. A vizsgált városokat hat csoportba osztja. A *regionális funkciókkal rendelkező közép- és nagyvárosokhoz* sorolja a megyei jogú városokat, öt kivételével. Ez utóbbiak közül három egykori szocialista város, illetve kettő olyan, amelynek regionális funkciói gyengék (Szekszárd, Hódmezővásárhely). A *fejlett központi funkciókkal rendelkező középvárosok* között az egykori megyeszékhelyeket, a már említett, regionális funkciók szempontjából gyengébb városokat és általában a 30–50 ezer fő közötti középvárosokat tartja számon. A vizsgált *kisvárosokat két csoportra*

osztja: közepes és sokoldalú központi funkciókkal, illetve gyenge és gyakran egyoldalú funkciókkal rendelkezőkre. Az előbbi csoportba soroltak jellemzője a nem agrárgazdasághoz kötődő, fejlett városi gazdaság és a tradíciókon alapuló kisvárosi funkciók megléte (például Kőszeg, Balassagyarmat, Tata, Hatvan stb. esetében, de idesorolja Paksot is mint új ipari városunkat). Az utóbbi csoportban a gyenge központi szerepkörrel rendelkező kisvárosokat nevezi meg (az Alföldön például Békést, Karcagot, Kalocsát, a Dunántúlon Barcsot, Mohácsot, Mórt stb.). Az erős ipari funkciókkal bíró egykori szocialista városok csoportjába sorolja Dunaújvárost, Ajkát, Dorogot és még további két várost. A budapesti agglomerációban vizsgált alvóvárosok közül kettőt vont csupán jelen vizsgálatainak körébe (Budaörsöt, Érdet). Véleménye szerint „azért vált szükségessé ezeket a városokat önálló csoportba sorolni, mert funkcionális szerkezetük nagyon sajátos”.

A könyv harmadik, az indokoltnál talán rövidebb részében a szerző a funkcionális morfológiával foglalkozik, majd összefoglalja a témában végzett kutatásainak eredményeit. A funkcionális morfológia vizsgálatában előzményként Mendöl Tibor és Becsei József kutatásaira támaszkodik, ezek nyomán végezte saját megfigyeléseit. A rendszerváltozás – írja – „ismét jelentős átalakulást hozott városaink arculatában és szerkezetében. A hazai városok beépítése és funkcionális tagolása egyre inkább a fejlett nyugat-európai városokéhoz kezd hasonlítani”. A szerző véleménye szerint a mai magyar városoknál a funkcionális morfológia annak vizsgálatát jelenti, hogy „a városban található övezeteknek milyen az arculata, a beépítése, és az öveken belül a lakóövezetekben milyen társadalmi és anyagi helyzetű emberek élnek. Azt azonban máris ki lehet jelteni, hogy olyan fajta társadalmi elkülönülés, mint ami a két világháború között volt a magyar városokban, napjainkban nem jellemző. Összefüggés pedig (amely 1940 előtt egyértelmű volt) a beépítés, a telkek nagysága és egyáltalán az

arculat, valamint a lakók foglalkozása között egyáltalán nem mutatható ki. A szocialista időszak városaira jellemző homogénebb, nivelláltabb városkép kezd színesedni, városaink belső magja fokozatosan visszanyeri korábban jellemző szépségét.” A nagyvárosok fő funkcionális morfológiai övezetei szerinte a következők: városmag; első vagy belső munkahelyi öv; belső vagy első lakóhelyi öv; ipari, szolgáltató övezet vagy második munkahelyi öv; külső vagy második lakóhelyi öv.

A könyv végén gazdag irodalomjegyzék található. Kiemelendők a szerző által szerkesztett, a tárgyalt városokat bemutató, kiváló áttekintést adó ábrák, a jól sikerült, szerencsésen válogatott, a vizsgált témához szemléletesen kapcsolódó színes fényképfelvételek.

A munka méltán keltheti fel a szakma művelőinek és a téma iránt pusztán érdeklődőknek a figyelmét is. Tovább pontosítja, gazdagítja a KSH-nak a témához kapcsolódó megfigyeléseit, bár a szerző véleménye nagymértékben megegyezik a statisztikai szakemberek felfogásával, megítélésével. Vitát válthatnak ki a szerző megállapításai az építészek-városrendezők körében, miután az alkalmazott beépítési típusok jelentősen eltérnek az építészek által elfogadott szabályozástól, illetve nem összehasonlíthatók azzal. Az eltérések közelítésére mindenképpen viták útján van/lenne szükség. A Csapó Tamás könyvében bemutatott vizsgálatok ehhez kellő alapul szolgálhatnak. A szerzőnek remélhetőleg lehetősége lesz, a nem túl távoli jövőben, városaink teljes körének vizsgálatára. Ennek eredményeként – jelen kutatásaival együtt – alapos ismeretekhez juthatunk városaink településmorfológiájáról. Csapó Tamás könyve fontos szerepet tölthet be a mai magyarországi valóság egyik fontos szeletének, a népesség települési viszonyainak elemzésében, a városainkban végbemenő változások tudományos megalapozottságú bemutatásában.

Ismertette: dr. Kőszegfalvi György